

УДК 1:316.334.52:94(477)

Національна ідентичність в умовах війни: подієвий та екзистенційний вимір

NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF WAR: AN EVENT-BASED AND EXISTENTIAL DIMENSION

ДЕВ'ЯТКО Наталія Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 76000, Україна

DEVIATKO Nataliia Volodymyrivna – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk regional council, 70 Volodymyra Antonovycha St., Dnipro, 49000, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0162-1194>

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013/2026-1-3>

Анотація. У статті здійснено філософське осмислення національної ідентичності в умовах російсько-української війни як подієвого та екзистенційного процесу, що актуалізується в ситуації історичного зламу. Вихідною позицією є критика редукативних підходів, у межах яких ідентичність тлумачиться переважно як набір емпірично фіксованих ознак або як інструментальна умова соціальної стійкості. Натомість запропоновано розглядати ідентичність як спосіб самовизначення особистості й спільноти, який формується в часовому вимірі через інтерпретацію досвіду та набуває радикальної виразності в кризових подіях. Теоретичною основою дослідження є поєднання герменевтичної та екзистенційної оптики, що дозволяє аналізувати війну не лише як соціально-політичний чинник, а як подію, яка порушує звичний життєвий порядок і переводить ідентичність із фонового режиму в площину вибору, відповідальності та суб'єктності. Особливу увагу приділено постколоніальному виміру українського досвіду, в якому воєнна подія виступає чинником подолання імперських моделей ідентифікації та актуалізації власної історичної позиції. Обґрунтовано розрізнення двох сценаріїв становлення ідентичності: стабільного (поступові форми соціалізації через ритуали та ініціальні практики) і кризового (ініціальні процеси, зумовлені загрозою виживанню спільноти). Для другого сценарію запропоновано матрицю екзистенційних запитань («Хто я?», «Де я у просторі?», «Де я у часі?», «Що я роблю?»), через які відбувається перехід від пасивного переживання історії до активної суб'єктної позиції. Показано, що воєнна подія не лише впливає на вже сформовані ідентифікаційні структури, а й трансформує самі механізми самовизначення – через практики дії та залученості, мовний вибір, переосмислення історичної пам'яті й зміну форм колективної солідарності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом механізмів переходу від пасивного переживання історичних подій до активної суб'єктної позиції, а також з осмисленням довготривалих наслідків воєнного досвіду для формування національної ідентичності в післявоєнний період.

Ключові слова: національна ідентичність, російсько-українська війна, філософія ідентичності, екзистенційна криза, суб'єктність особистості, колективна ідентичність, постколоніальний досвід.

Summary. The article offers a philosophical reflection on national identity under the conditions of the Russian–Ukrainian war; conceptualized as an event-based and existential process that becomes actualized in a situation of historical rupture. The point of departure is a critique of reductive approaches in which identity is interpreted primarily as a set of empirically fixed characteristics or as an instrumental condition of social resilience. Instead, identity is approached as a mode of self-determination of both the individual and the community, formed in the temporal dimension through

© ДЕВ'ЯТКО Наталія Володимирівна

the interpretation of experience and acquiring radical intensity in moments of crisis. The theoretical framework of the study combines hermeneutic and existential perspectives, which makes it possible to analyze war not merely as a socio-political factor, but as an event that disrupts the habitual order of life and shifts identity from a background mode into the sphere of choice, responsibility, and subjectivity. Particular attention is paid to the postcolonial dimension of the Ukrainian experience, in which the war functions as a catalyst for overcoming imperial models of identification and for articulating one's own historical position. The article substantiates a distinction between two scenarios of identity formation: a stable scenario (gradual forms of socialization through rituals and initiatory practices) and a crisis scenario (initiatory processes triggered by a threat to the survival of the community). For the latter, a matrix of existential questions («Who am I?», «Where am I in space?», «Where am I in time?», «What am I doing?») is proposed, through which the transition from passive experiencing of history to an active position of subjectivity takes place. It is shown that the war event not only affects already formed identification structures, but also transforms the very mechanisms of self-determination—through practices of action and engagement, linguistic choice, reinterpretation of historical memory, and changes in forms of collective solidarity. Future research will focus on analysing the mechanisms underlying the transition from a passive experience of historical events to an active, subjective stance, as well as on examining the long-term consequences of wartime experiences for the formation of national identity in the post-war period.

Key words: national identity, Russian–Ukrainian war, philosophy of identity, existential crisis, personal subjectivity, collective identity, postcolonial experience.

Вступ. Проблема ідентичності належить до кола фундаментальних філософських питань, пов'язаних зі способом самовизначення людини у світі, її ставленням до історії, спільноти та власного життєвого досвіду. В умовах радикальних суспільних трансформацій ідентичність перестає бути фоновою характеристикою особистості й набуває статусу екзистенційного виклику, відповідь на який безпосередньо впливає на збереження суб'єктності та відповідальності в історичному процесі.

Попри значну кількість досліджень, присвячених проблемі ідентичності в умовах російсько-української війни, більшість із них зосереджена в межах політичних, соціологічних, психологічних та педагогічних підходів, тоді як філософське осмислення ідентичності як подієвого та екзистенційного процесу залишається фрагментарним. У результаті ідентичність часто розглядається або як набір емпірично фіксованих ознак, або як інструментальна характеристика соціальної стійкості, без належної уваги до внутрішніх механізмів її актуалізації в ситуації історичної кризи. Така редукція ускладнює розуміння того, яким чином війна не лише впливає на вже сформовані ідентифікаційні структури, а й трансформує сам спосіб самовизначення особистості, переводячи її з режиму фонового існування у площину екзистенційного вибору та відповідальності.

Аналіз останніх досліджень. Проблема ідентичності в сучасній філософській думці осмислюється переважно як процесуальний і динамічний феномен, що не зводиться до фіксованого набору ознак. У межах цієї традиції ідентичність розглядається як результат тривалого наративного самовизначення суб'єкта, у якому поєднуються сталість і змінність, пам'ять і переосмислення досвіду. Такий підхід, репрезентований, зокрема, у працях П. Рікьора, акцентує увагу на часовому вимірі ідентичності та її залежності від способу інтерпретації прожитих подій. У цьому контексті ідентичність постає не як передумова дії, а як те, що формується в процесі осмислення власного життєвого й історичного шляху.

У межах філософії події та екзистенційної думки особлива увага приділяється ситуаціям кризи, які руйнують звичний порядок і переривають поступовість історичного розвитку. Подія в такому розумінні не лише змінює зовнішні обставини існування, а й трансформує сам спосіб буття суб'єкта, примушуючи його до екзистенційного вибору та перегляду власної позиції

у світі. Кризові стани актуалізують питання ідентичності в радикальній формі, коли попередні наративи виявляються недостатніми, а самовизначення більше не може залишатися фоновим елементом повсякденності.

В українському філософському контексті ці проблеми отримують подальший розвиток у працях І. Карівця, який послідовно трактує ідентичність як відкритий і незавершений процес, тісно пов'язаний з історичністю досвіду та подієвими зламами. У його інтерпретації війна постає не лише як соціально-політичний чинник, а як екзистенційна подія, що радикально змінює умови самовизначення суб'єкта й переводить ідентичність у площину свідомої відповідальності за власну історичну позицію. Ця логіка перегукується з українською філософською традицією, представленою, зокрема, у працях М. Поповича, де проблема суб'єктності безпосередньо пов'язується з питаннями свободи, відповідальності та активної участі особистості в історичному процесі.

Водночас більшість наявних підходів недостатньо враховує воєнну подію як чинник радикальної трансформації ідентичності. У гуманітарних дослідженнях, присвячених проблематиці пам'яті та післяімперського досвіду, війна часто осмислюється як травматичний досвід, інтеграція якого в колективну свідомість може відбуватися із запізненням або через механізми витіснення. Так, у працях Д. Піонтковської показано, що в постімперських суспільствах історичні катастрофи тривалий час залишаються нейтралізованими повсякденними практиками, які зберігають ілюзію стабільності та дистанціюють індивіда від подієвого виміру історії.

Окрему групу становлять дослідження, у яких ідентичність розглядається як умова гуманітарної стійкості та здатності до опору в умовах війни. У таких підходах, зокрема представлених у роботах О. Рудя, акцентується на зв'язку між усвідомленням ідентичності та переходом від пасивного переживання історичних обставин до активної суб'єктної позиції. Водночас ці інтерпретації здебільшого залишаються в межах гуманітарно-стратегічного дискурсу й не завжди пропонують філософський аналіз внутрішніх механізмів такого переходу.

Паралельно в освітньому та публічному просторі формуються нормативні моделі ідентичності, що підкреслюють пріоритет дії та відповідальності в умовах війни. У цих дискурсах ідентичність постає як готовність до активної участі у спільному спротиві, незалежно від безпосередньої участі в бойових діях. Такі підходи, зокрема репрезентовані у працях І. Ковалика, є показовими як симптом трансформації уявлень про громадянську суб'єктність, проте потребують філософського осмислення поза межами педагогічно-нормативної логіки.

Отже, аналіз наявних підходів засвідчує, що проблема формування ідентичності в умовах війни переважно розглядається фрагментарно – або крізь призму наративної тяглості, або в межах гуманітарної безпеки чи нормативних моделей дії. Недостатньо опрацьованим залишається питання структурних відмінностей між стабільними та кризовими сценаріями становлення ідентичності, а також механізмів переходу від фонового переживання історії до екзистенційної суб'єктності. Саме цей аналітичний розрив і зумовлює необхідність подальшого філософського осмислення проблеми.

Метою статті є філософське осмислення національної ідентичності в умовах війни як подієвого та екзистенційного процесу, що актуалізується в ситуації історичної кризи й пов'язується з трансформацією способів самовизначення особистості й спільноти.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати основні філософські підходи до розуміння ідентичності як процесу, що формується в часовому та подієвому вимірах;

2. Окреслити специфіку війни як історичної події, що радикально змінює умови формування та актуалізації національної ідентичності;

3. Обґрунтувати розрізнення стабільних і кризових сценаріїв формування ідентичності в контексті українського досвіду;

4. Виявити ключові екзистенційні запитання, через які відбувається перехід особистості від фонового переживання історії до суб'єктної позиції;

5. Показати, яким чином війна актуалізує процеси набуття або втрати суб'єктності та впливає на практики самовизначення особистості й спільноти.

Методологічною основою дослідження є філософський аналіз ідентичності як динамічного, подієвого та екзистенційного процесу, що формується в умовах історичної кризи. У роботі використано поєднання екзистенційного та герменевтичного підходів, які дозволяють розглядати національну ідентичність не як сукупність усталених ознак, а як спосіб самовизначення особистості й спільноти у відповідь на історичні виклики. Подієвий підхід дає змогу осмислити війну як радикальний злам звичного життєвого порядку, що актуалізує питання суб'єктності, відповідальності та вибору, тоді як герменевтична оптика забезпечує аналіз смислів, через які відбувається інтерпретація досвіду й формування ідентифікаційних структур. Така методологічна рамка дає змогу виявити структурні відмінності між стабільними та кризовими сценаріями становлення національної ідентичності, не зводячи дослідження до емпіричного опису чи нормативних моделей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна ідентичність українського народу безпосередньо залежить від складних історичних умов, у яких кожний історичний період вимагає відповідей на виклики, що часто межують із виживанням і людини як вільної особистості, і нації в цілому. Головними проблемними аспектами формування ідентичності за цих умов є те, що українська ідентичність тривалий час формувалася в умовах бездержавності та колоніального тиску; саме тому серед сучасних викликів постає проблема подолання імперської світоглядної парадигми й постколоніального тиску, що проявляються на всіх рівнях суспільного буття. Сучасна війна в цьому аспекті постає як актуалізація переломного досвіду, що має ініціальну природу й саме тому може кардинально змінювати особистість і прискорювати процеси самоусвідомлення.

Традиційно національна ідентичність закорінена в минулому й досліджується переважно в такий спосіб – як історична ретроспектива. Це дає доступ до дуже важливої інформації світоглядного характеру, яка дозволяє краще розуміти ментальність у цілому та актуалізацію ментальних світоглядних кодів у певних історичних періодах. Проте дослідження цих кодів через актуальні дії в конкретних історичних періодах зазвичай не проводяться. І хоча питання визначення статусу об'єктів та суб'єктів історичного поступу наразі гостро не стоїть на порядку денному сучасної науки, але розуміння базових відмінностей між ними допомогло б краще усвідомити як глибинні націєтворчі процеси, так і суттєві психологічні зрушення особистості. Таким чином, набуття або втрата суб'єктності, як на це опосередковано вказує Д. Золотухін, визначаючи сучасну російсько-українську війну як «війну української ідентичності за свою суб'єктність» [2], уже не вбачається метафорою. І. Карівець іще жорсткіший щодо визначення смислового ядра втрати суб'єктності: «...без ідентичності індивід є ніким, а бути ніким означає не існувати, бути відсутнім у цьому світі» [3, с. 89].

У філософському вимірі ідентичність у таких умовах постає не як стабільна структура, а як процес, що актуалізується через історичний досвід і подієві злами, які змінюють сам спосіб самовизначення суб'єкта. Аналізуючи динамічні зміни української національної ідентичності, І. Карівець показує, наскільки ідентичність сучасної людини є відкритою, динамічною та

багатовимірною системою [3]. Українська ідентичність не зводиться суто до етнічного виміру й охоплює політичний, культурний та екзистенційний рівні, які утворюють складну систему світоглядних кодів, здатних до взаємного підсилення та розвитку.

Процес становлення ідентичності зумовлений комплексом чинників. У межах цього дослідження доцільно виокремити два основні сценарії розвитку зазначених трансформацій.

Перший сценарій набуття національної ідентичності характерний для стабільних періодів, коли історичні події розгортаються поступово й сприймаються індивідом як неочевидне тло особистого життя. За таких умов зв'язок особистості з історією реалізується переважно через участь у суспільних ритуалах.

Їх можна класифікувати за двома основними напрямками:

– *загальні соціальні ритуали* (державні та національні свята), що спрямовані на консолідацію суспільства навколо спільних цінностей;

– *ініціальні соціальні практики*, пов'язані з набуттям нового соціального статусу або особистого досвіду (вступ до громадських рухів чи організацій).

Ранніми формами такої ініціації є дитячо-юнацькі об'єднання, зокрема «Пласт» або гра «Сокіл-Джура». Для постімперських спільнот цей процес додатково передбачає відновлення легітимності власної культури, мови й історичної пам'яті.

Другий сценарій формування ідентичності має принципово іншу структуру, за якої поступової зміни соціального статусу виявляється недостатньо. Це простір нестабільності, в якому вирішується питання виживання великих соціальних груп, а національне самовизначення набуває загальнонародного масштабу. Такі процеси супроводжуються масовим усвідомленням національної приналежності, що стає можливим лише через спільне проходження випробувань. Цей шлях неминуче пов'язаний з індивідуальними та колективними ризиками, які загрожують життю й безпеці людини.

Система формування ідентичності в цьому випадку ґрунтується на відповідях на низку екзистенційних запитань:

«**Хто я?**» – передбачає актуалізацію системи цінностей, базових поведінкових моделей і типу світогляду (зокрема, визначення мови повсякденного спілкування);

«**Де я у просторі?**» – передбачає усвідомлення власного місця й траєкторії діяльності в актуальній історичній реальності;

«**Де я у часі?**» – актуалізує дві взаємопов'язані парадигми: проживання національної історії та осмислення колективних моделей співбуття під час минулих історичних криз і ключових історичних подій;

«**Що я роблю?**» – ключовий компонент, що постає як відповідь на історичні виклики; якщо індивід уже пройшов етапи актуалізації попередніх рівнів матриці ідентичності, відповідь на це запитання стає системною й усвідомленою.

Запропонована матриця екзистенційних запитань набуває особливої виразності в умовах російсько-української війни, коли відповіді на них перестають бути суто рефлексивними й реалізуються через конкретні форми дії та залученості. Саме в цій ситуації ідентичність переходить із рівня потенційної належності у площину практичного самовизначення.

I. Карівець чітко маркує момент актуального світоглядного переходу українського суспільства від «гібридної ідентичності» постколоніальних українців, яка «була свідченням їхнього внутрішнього конфлікту, суперечності та нестабільності» [3, с. 88], до національного самоусвідомлення, за якого цей перехід уже не обмежується окремими соціальними групами, а торкається людей різних соціальних станів. Під впливом Революції Гідності та з початком російсько-української війни зникає маніпулятивна установка поділу українців «на сорти», що

упродовж багатьох десятиліть використовувалася для штучного розділення суспільства та гальмування націєтворчих процесів і світоглядних змін життєствердного типу. Українці свідомо об'єднуються проти спільного ворога, який прагне знищення національної ідентичності як світоглядного механізму й повернення імперських практик ідентифікації.

На думку І. Карівця, «під час війни національна ідентичність проявляє себе в обов'язку захищати рідну країну та сім'ю: тут об'єднуються в єдине універсальне ціле індивідуальне й колективне національної ідентичності, або, іншими словами, загальне (держава, країна, суспільство) та індивідуальне (особистість, сім'я, «мала батьківщина»)» [3, с. 90]. Саме це природне поєднання загального та особистого створює простір для активної дії, яка набуває системного характеру, а не разового акту приналежності до чогось «великого», й сприяє внутрішній трансформації особистості.

Проте початок російсько-української війни 20 лютого 2014 року безпосередньо вплинув лише на обмежену частину населення. Значний сегмент суспільства на той час перебував під тривалим впливом радянської ідеології деперсоналізації, що згодом проявилось в актуалізації концепту «какая різниця». Після стабілізації лінії фронту та зупинки ворожого наступу вже у 2016 році в країні спостерігалось певне соціальне, культурне та економічне піднесення. Попри окупацію частини територій, для більшості громадян зберігся звичний спосіб життя, що зумовило дистанціювання від воєнних реалій. Подібна відкладена реакція на історичну подію є характерною для постімперських спільнот, у яких травматичний досвід витісняється або нейтралізується через повсякденні практики, що підтримують ілюзію стабільності.

Отже, процеси самоусвідомлення та активного формування національної ідентичності стали визначальними насамперед для учасників суспільно значущих подій – Помаранчевої революції (2004) та Революції Гідності (2013–2014). Для значної частини цієї спільноти наступним етапом ініціації став добровольчий рух і безпосередня участь у збройному опорі на сході України. Це зумовило перехід особистості у простір безпосередньої дії, що забезпечило інтенсивне проходження ініціальних сценаріїв та системне формування відповідей на чотири базові запитання ідентифікаційної матриці в умовах кризи.

У цьому сенсі участь у добровольчому русі та збройному спротиві можна розглядати як перехід від пасивного переживання історії до стану суб'єктності, за якого ідентичність набуває екзистенційної й ціннісної визначеності.

На цю важливу трансформацію вказує О. Рудь, показуючи, як під час війни «нація змушена переосмислювати себе, об'єднуватися навколо спільних ідей, протистояти зовнішній загрози не лише фізично, а й духовно» [8, с. 15], при цьому не відкидаючи знань та ідентифікаційних маркерів, поступово набутих у мирний час через освіту, культуру, міжпоколінну комунікацію та інтеграцію спільного досвіду. Саме таким чином інша частина українського суспільства формує власну ідентичність через усвідомлення світоглядного розриву з пострадянським простором.

Т. Крашеніннікова визначає українську ідентифікацію як формування усталеної ідентичності через «відчуття належності до української нації, що включає усвідомлення спільної історії, культури, мови, цінностей, символів і непохитне прагнення до самовизначення й самостійності українського народу» [5, с. 74]. При цьому відчуття приналежності однаково забезпечує зв'язок як із землею на архетипно-міфологічному, культурному й соціальному рівнях, так і зі спільнотою та її інформаційно-культурним простором.

Цей процес набуття ідентичності характеризується поступовою ревіталізацією української мови в побутовій і публічній сферах, а також легітимацією автокефальної церкви як на світовому рівні (отримання Томоса), так і всередині України. Важливими складниками цієї

трансформації є зростання попиту на національний культурний контент і посилення інтересу до об'єктивного історичного минулого, позбавленого деформацій радянського та імперського ідеологічних дискурсів.

Д. Піонтковська вказує на чіткий маркер принципової світоглядної трансформації на рівні особистості – усвідомлену зміну базової мови спілкування і, зрештою, приналежності до інформаційно-культурного поля. Складність мовного феномену як кодової системи проявляє себе на кількох рівнях: «Мова є не лише засобом комунікації, але й активізує мовну пам'ять та процеси, які біологічно визначають людину. Інакше кажучи, мова – це не механічний і автоматизований інструмент. Мова є питанням національного інтересу та значення. Це необхідна складова життя народу – найважливіша складова культури нації» [6, с. 123]. На думку дослідниці, щойно російська мова як «головний чинник роздвоєності української нації, національної інфантильності» почала дедалі більше витіснятися з українського комунікативного простору, зростає кількість людей, які «почали переходити на українську, розуміючи, що їх насильно русифікували впродовж цілих століть – від цього потерпали цілі покоління, унаслідок чого багатьом українцям російська мова як повсякденна сьогодні вже здається неприродною» [6, с. 123].

Повномасштабне вторгнення 2022 року радикально трансформувало соціокультурну реальність, спричинивши масові міграційні процеси. За відсутності сформованої ідентифікаційної матриці екзистенційна загроза не активізує суб'єктність, а навпаки – посилює прагматичні сценарії виживання, у яких історичний вимір повністю редукується.

Ретроспективний аналіз дозволяє припустити, що для певної частини емігрантів виїзд став наслідком відсутності сформованої національної ідентифікації. У таких випадках переміщення, зумовлене екзистенційною загрозою, несвідомо інтерпретувалося як можливість прагматичної адаптації та реалізації індивідуального сценарію успіху в новому середовищі. Для цієї категорії осіб характерна розмитість ідентичності та брак стійкого зв'язку з національним культурно-інформаційним простором. Натомість інша частина мігрантів, попри перебування за кордоном, демонструє високий рівень залученості до волонтерської діяльності або приймає свідоме рішення про повернення в Україну, незалежно від якості умов та рівня соціальної захищеності під час проживання в інших країнах.

Громадяни, які залишилися в Україні, насамперед постали перед необхідністю оперативно реагувати на виклики сучасності, що вимагало або верифікації наявної ідентичності, або прискореного формування її базової матриці.

У контексті запропонованої структури відповідь на перше запитання («Хто я?») передбачала усвідомлення глибинних внутрішніх трансформацій особистості. Ті індивіди, які інтерпретували війну виключно як зовнішній деструктивний чинник, що погіршує якість життя та психоемоційний стан, фактично дистанціювалися від процесів формування новітньої національної ідентичності. Таким чином, вони перейшли у статус об'єктів, а не суб'єктів історичного поступу.

Відповідь на друге, просторове запитання («Де я в просторі?») у сучасних реаліях передбачає насамперед усвідомлення індивідуальних можливостей впливу на ситуацію через конкретні дії, що інтегруються у повсякденність, не підміняючи її повністю. У практичній площині це реалізується через розмаїття форм підтримки: від виготовлення «окопних свічок», плетіння сіток та іншої адресної практичної діяльності й забезпечення логістичних ланцюгів до постачання медикаментів і автотранспорту для потреб військових. Фактично, у воєнний час це запитання трансформується у настанову: «Який мій реальний внесок у спільний спротив і захист країни сьогодні?». Відсутність позитивної відповіді на цей виклик свідчить

про стагнацію ідентифікаційних процесів та перехід особистості у стан пасивного об'єкта історичних обставин.

Третє запитання («Де я в часі?») формує часову перспективу ідентичності. Важливість цього компонента підтверджується масовою затребуваністю історичного контенту в медіа-просторі. Процес ідентифікації на цьому рівні передбачає інтелектуальне й емоційне осмислення історико-культурної спадщини: що різноманітнішою є ця інформація, то глибшою стає ініціація особистості. У цьому контексті актуалізуються дві засадничі соціальні моделі – «віче» та «толока». Віче постає як форма стратегічного самоврядування (сучасними трансформаціями якого стали Помаранчева революція та Революція Гідності), тоді як толока базується на принципах солідарності та взаємодопомоги спільноти (толока також є міфологічним культурно-соціальним прообразом сучасної регіональної децентралізації). Саме ревіталізація цих світоглядних моделей стала фундаментом для безпрецедентного масштабу сучасного волонтерського руху, без якого системний суспільний спротив був би неможливим.

Якщо друге запитання («Де я в просторі?») фіксує потенційну можливість впливу, то четверте («Що я роблю?») визначає динамічний баланс поточної діяльності особистості. Ця структура охоплює два взаємодоповнювальні вектори: з одного боку, стабілізаційний (відновлення внутрішнього ресурсу) та еволюційний (розвиток індивідуальних здібностей у поточних умовах), а з іншого – дієву підтримку Збройних Сил України, що втілюється в імперативі: «Або я на фронті, або я дію для фронту». Дотримання цієї рівноваги забезпечує можливість особистісного розвитку й психологічного відновлення, водночас гарантуючи активну участь індивіда у захисті держави та майбутній реінтеграції окупованих територій.

У сучасному дискурсі це формулюється як імператив дії, за якого особисте життя не скасовується, а інтегрується у спільний спротив задля збереження права на втілення самостійного проекту майбутнього – як на рівні особистого життя, так і на загальнодержавному рівні.

Водночас ця складна світоглядна модель актуалізує ще один важливий український ментальний код, який І. Ковалик визначає як «бути воїном» – «надважливий і пріоритетний в ідентичності вільної людини» [4, с. 32]. Цей код, що має життєствердну світоглядну основу й тому не спонукає до зазіхання на чужі території, виразно простежується в діяльності історичних постатей, ключових подіях та різнорівневій комунікації українців-воїнів з іншими народами протягом століть. Також цей код зафіксований у Доктрині розвитку військового лідерства у Збройних Силах України [1], прийнятій у 2020 році (як узагальнення напрацювань попередніх років війни), де він стає підґрунтям відродження воїнського етосу як питомо українського феномену.

Аналіз історичної динаміки дозволяє припустити, що для формування цілісної національної ідентифікації необхідною є залученість особистості щонайменше до двох масштабних подій загальнонаціонального значення. У контексті новітньої історії України такими етапами стали Помаранчева революція та Революція Гідності. Громадяни, які пройшли обидва етапи, продемонстрували вищу адаптивність до викликів кризової ідентифікаційної матриці, зберігаючи позицію активних суб'єктів історичного процесу. Натомість для тих, чий досвід національного самовизначення розпочався лише з повномасштабного вторгнення 2022 року, подолання поточної кризи є значно складнішим через відсутність попередньо сформованого ціннісного фундаменту. За таких умов набуття суб'єктності відбувається через поступову інклюзію в суспільні інституції та системну підтримку Збройних Сил України, що дає змогу поетапно долати ініціальні виклики.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що в умовах війни національна ідентичність постає не як стабільна соціокультурна характеристика, а як подієвий

і екзистенційний процес, що актуалізується в ситуації історичного зламу. Війна руйнує фоновий характер ідентичності й переводить її у площину свідомого самовизначення, пов'язаного з вибором, відповідальністю та набуттям або втратою суб'єктності. Розрізнення стабільних і кризових сценаріїв формування ідентичності дозволяє виявити структурні відмінності між поступовими формами соціалізації та радикальними ініціальними процесами, у яких особистість змушена відповідати на екзистенційні запитання в умовах загрози самому буттю спільноти.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим філософським аналізом механізмів переходу від пасивного переживання історичних подій до активної суб'єктної позиції, а також з осмисленням довготривалих наслідків воєнного досвіду для формування національної ідентичності в післявоєнний період. Окремого розгляду потребують питання трансформації ідентичності в умовах вимушеної міграції, реінтеграції суспільства та відновлення ціннісних основ спільного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України. URL: <https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna.pdf> (дата звернення: 25.02.2026).
2. Золотухін Д. Тупик історії. Антифукуюма, або Сім рівнів війни. Детектор Медіа, 04 травня 2023 р. URL: <https://detector.media/infospace/article/210821/2023-05-04-tupyk-istorii-antyfukuya-ma-abo-sim-rivniv-viyny/> (дата звернення: 25.02.2026).
3. Карівець І. Ідентичність: досвід України. *Новий порядок денний для Європи та Європейського Союзу: причини – напрями – пріоритетні цілі*: монографія / колектив авторів; за наук. ред. Я. Турчин, Т. Астратович-Лейк. Львів–Ольштин: Видавництво Львівської політехніки; Інститут Політичних Наук, Вармінсько-Мазурський Університет в Ольштині, 2023. С. 87–93.
4. Ковалик І. Формування української національної громадянської ідентичності, як ідентичності вільної людини – воїна. *Осінні читання освітян. Освіта під час війни: актуальні аспекти, ефективні форми та безпечний простір*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернігів, 30 жовтня 2025 р.). Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2025. С. 27–36.
5. Крашеніннікова Т. В. Українці: національна ідентичність та шлях до свободи. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи*: збірник тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 29 жовтн. 2025 р.). Запоріжжя. 2025. С. 74–76.
6. Піонтковська Д. Психологічні особливості формування національної ідентичності українців в умовах російсько-української війни. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. Вип. 19. С. 119–128. DOI: <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i19.313>
7. Попович М. В. Бути людиною. Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. 223 с.
8. Рудь О. М. Збереження національної ідентичності в умовах війни: виклики, ризики, стратегічні орієнтири. *Креативний простір*. 2025. № 29. С. 14–16.
9. Ricoeur P. Oneself as Another. University of Chicago Press. 1995. 374 p.

References

1. Doktryna rozvytku viyskovoho liderstva u Zbroynykh Sylakh Ukrayiny [Doctrine of the Development of Military Leadership in the Armed Forces of Ukraine]. URL: <https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna.pdf>. (accessed: 25.02.2026) [in Ukrainian].
2. Zolotukhin D. (2023). Tupyk istoriyi. Antyfukuyama, abo Sim rivniv viyny [The Dead End of History. Anti-Fukuyama, or Seven Levels of War]. Detektor Media, 4 travnya 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/210821/2023-05-04-tupyk-istorii-antyfukuya-ma-abo-sim-rivniv-viyny/> (accessed: 25.02.2026) [in Ukrainian].
3. Karivets I. (2023). Identychnist: dosvid Ukrayiny. Novyyu poryadok dennyyu dlya Yevropy ta Yevropeyskoho Soyuzu: prychnyny – napryamy – priorytetni tsili [Identity: the Experience of Ukraine.

A New Agenda for Europe and the European Union: Reasons – Directions – Priority Goals]: monohrafiya / kolektyv avtoriv; za nauk. red. Ya. Turchyn, T. Astramovych-Leyk. Lviv–Olshytyn: Vydavnytstvo Lvivskoyi politekhniky; Instytut Politychnykh Nauk, Varminsko-Mazurskyi Universytet v Olshytyni [in Ukrainian].

4. Kovalyk I. (2025). Formuvannya ukrayinskoyi natsionalnoyi hromadyanskoyi identychnosti, yak identychnosti vilnoyi lyudyny – voyina [Formation of Ukrainian national civic identity as the identity of a free person – a warrior]. Osinni chytannya osvityan. Osvita pid chas viyny: aktualni aspekty, efektyvni formy ta bezpechnyy prostir [Autumn readings of educators. Education during war: current aspects, effective forms and a safe space]: materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Chernihiv, 30 zhovtn. 2025 r.). Penitentsiarna akademiya Ukrayiny. Chernihiv: PAU [in Ukrainian].

5. Krashennikova T. V. (2025). Ukrayintsi: natsionalna identychnist ta shlyakh do svobody [Ukrainians: national identity and the path to freedom]. Stratehichni oriyentyry osvity ta reabilitatsiyi v umovakh voyennoho stanu ta povoyennoho chasu: problemy, rishennya, perspektyvy [Strategic guidelines for education and rehabilitation in martial law and post-war times: problems, solutions, prospects]: zbirnyk tez dopovidey mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Zaporizhzhya, 29 zhovtn. 2025 r.). Zaporizhzhya [in Ukrainian].

6. Piontkovska D. (2022). Psykholohichni osoblyvosti formuvannya natsionalnoyi identychnosti ukrayintiv v umovakh rosiysko-ukrayinskoyi viyny [Psychological features of the formation of national identity of Ukrainians in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. Psykholohiya: real'nist' i perspektyvy – Psychology: reality and prospects, 19, 119–128. DOI: <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i19.313> [in Ukrainian].

7. Popovych M. V. (2011). Buty lyudynoyu [Being a person]. Kyiv: Kyievo-Mohylyanska akademiya [in Ukrainian].

8. Rud O. M. (2025). Zberezhennya natsionalnoyi identychnosti v umovakh viyny: vyklyky, ryzyky, stratehichni oriyentyry [Preservation of national identity in wartime: challenges, risks, strategic guidelines]. Kreatyvnyy prostir – Creative space, 29, 14–16 [in Ukrainian].

9. Ricoeur P. (1995). Oneself as Another. University of Chicago Press. 374 p.

Отримано 06.03.2026.

Прийнято до друку 23.03.2026.

Опубліковано 08.04.2026.

Received 06.03.2026.

Accepted for publication 23.03.2026.

Published 08.04.2026.